

УДК 316.6: 159.92

Шеховцова Бела Вальтеровна
аспірант кафедри державно-правових дисциплін
та адміністративного права
Центральноукраїнського державного педагогічного
університету імені Володимира Винниченка

СУЧАСНИЙ СТАН ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ОСВІТУ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ

В межах статті здійснено аналіз сучасного правового регулювання та перспектив впровадження інклюзивного навчання в освітній простір. Проаналізовано ключові поняття «інвалід», «особа з інвалідністю», «особа з обмеженими можливостями», «особа з особливими освітніми потребами», «особа з обмеженими функціональними можливостями». Обґрунтовано необхідність приведення вживаної термінології до аналогічного правозастосування.

Ключові слова інвалід, особа з інвалідністю, правове регулювання, особа з обмеженими фізичними можливостями, особа з особливими освітніми потребами.

Shehovtsova B. V. THE CURRENT STATE OF LEGAL PROTECTION OF THE RIGHT TO EDUCATION OF INDIVIDUALS WITH DISABILITIES

Within the framework of the article, the analysis of modern legal regulation and the prospects for introducing inclusive education in the educational space is carried out. The key concepts of "disabled person", "person with disabilities", "a person with disabilities", "a person with special educational needs", "a person with limited functionality" are analyzed. The necessity of bringing the applied terminology to a similar enforcement is substantiated.

It is noted that in order to implement an individual program for the development of a person with special educational needs, the following should be envisaged within the general educational institution: creation of evening (change) schools, inclusive and / or special classes for the training of people with special educational needs, as well as classes, groups with full-time, part-time, distance learning at general secondary schools; creation of inclusive and / or special classes for the training of people with special educational needs; vocational training or retraining of people with special educational needs.

Key words disabled person, person with disabilities, legal regulation, disabled person, person with special educational needs.

Постановка проблеми. Після проголошення незалежності України [1] розпочався період широкомасштабних реформ, що повинен був завершитись перетворенням України радянського зразка на європейську державу. Із прийняттям Конституції України 1996 р. реформаторські зусилля на впровадження людиноцентристської ідеології набули додаткового імпульсу. У межах ключового законодавчого акту країни були визначені та гарантовані право кожного на соціальний захист та соціальне забезпечення, освіту, медичну допомогу, пересування без перешкод. Не зважаючи на зазначені ключові положення конституційного акту недостатньо гарантованими залишилися права осіб з інвалідністю на безперешкодне пересування, доступ до освіти, реалізація права на працю.

З ратифікацією 16 грудня 2009 року Конвенції ООН про права інвалідів був визначений пріоритетний напрямок діяльності національних інституцій спрямований на забезпечення здійснення інвалідами всіх прав людини за відсутності будь-якої дискримінації. Ратифікація зазначеного міжнародного акту вплинуло на перебудову, відповідно до нього, вітчизняного законодавства в межах якого були визначені окремі положення реалізації прав інвалідів. Поряд з цим, на сьогодні, більшість адаптованих до міжнародного законодавства нормативних положень мають декларативне значення та потребують відповідного оновлення та практичного застосування шляхом забезпечення реалізації прав та свобод інвалідів на рівні з правами людини.

Одним із ключових прав осіб з інвалідністю, яке потребує посиленого гарантування держави стало право на освіту. Для цілей реалізації цього права без дискримінації й на підставі рівності можливостей у статті 29 Конвенції ООН про права інвалідів було визначено зобов'язання держави-учасниці забезпечити інклюзивну освіту на всіх рівнях і навчання протягом усього життя, прагнучи при цьому [8]:

- 1) до повного розвитку людського потенціалу, а також почуття достоїнства та самоповаги та до посилення поваги до прав людини, основоположних свобод і людської багатоманітності;
- 2) до розвитку особистості, талантів і творчості осіб з інвалідністю, а також їхніх розумових і фізичних здібностей у найповнішому обсязі;
- 3) до надання особам з інвалідністю можливості брати ефективну участь у житті вільного суспільства.

Усі зазначені в комплексі заходи суттєво вплинули на оновлення нормативно-правового регулювання впровадження інклюзивного навчання, розширення мережі спеціалізованих навчальних закладів здатних забезпечити комплекс навчально-реабілітаційних та корекційних заходів, підготовці високваліфікованих кадрів та підвищенню фахового рівня з питань інклюзивного навчання спеціалістів органів управління, створення нового типу загальноосвітнього навчального закладу – навчально-реабілітаційного центру тощо.

Поряд з цим суттєві зміни були внесені до законодавства про освіту в частині створення належних умов для здобуття освіти особами з особливими освітніми потребами з урахуванням їхніх індивідуальних потреб в умовах інклюзивного навчання; забезпечення доступу осіб з особливими освітніми потребами до державних і комунальних навчальних закладів шляхом створення безперешкодного середовища відповідно до законодавства за рахунок коштів відповідних місцевих бюджетів; підвезення учнів з особливими потребами до загальноосвітніх навчальних закладів тощо. Не зважаючи на зазначені зрушення в частині упорядкування освітнього законодавства до потреб осіб з інвалідністю чимало проблем залишилися не вирішеними та потребують відповідного правового урегулювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження зазначеного напрямку було присвячено низку праць науковців серед яких можна виокремити напрацювання: В. Б. Авер'янова, О. Ф. Андрійко, О. М. Бандурки, Ю. П. Битяка, В. М. Гаращука, Р. А. Калюжного, С. В. Петков, С. В. Пасічніченко, Є. Ю. Соболя, К. М. Романенко, П. М. Таланчука, М. В. Чічкань, Л. П. Шумно та ін.

Формування цілей статті. Мета дослідження полягає в аналізі сучасного стану правового забезпечення права на освіту осіб з інвалідністю та вироблення на основі цього пропозицій теоретичного спрямування.

Виклад основного матеріалу. Розглядаючи права та свободи осіб з інвалідністю слід виокремити, можливий поділ прав інвалідів на дві групи: загальні та спеціальні. Так, загальні права передбачають конституційні можливості, які однаково стосуються інвалідів та інших членів суспільства (Розділ II Конституції України). У свою чергу, спеціальні права, потребують додаткового гарантування і посилення контролю за їх реалізацією та захисту з боку держави і суспільства у напрямі сприяння покращанню умов життєдіяльності інвалідів, як приклад право на працю, освіту, медичну допомогу [4]. Зазначений комплекс прав потребує підвищеного гарантування з боку держави.

Відповідно до цього була вибудована система державних гарантій спрямована на максимальне забезпечення інвалідами всіх прав людини без будь-якої дискримінації.

Право на освіту є одним із основних конституційних засад, зокрема і для інвалідів. Згідно зі ст. 53 Конституції України, держава забезпечує доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах; розвиток дошкільної, повної загальної середньої, позашкільної, професійно-технічної, вищої і післядипломної освіти, різних форм навчання; надання державних стипендій та пільг учням і студентам [4, с. 48-49].

Аналізуючи відповідні положення спрямовані на реалізацію права на освіту осіб з інвалідністю слід більш детально звернутися до аналізу його нормативно-правового забезпечення.

Законами України «Про дошкільну освіту», «Про освіту», «Про професійно-технічну освіту», «Про вищу освіту» за особами з інвалідністю також закріплюється право та встановлюються державні гарантії на здобуття освіти на рівні, що відповідає їхнім здібностям і можливостям, бажанням та інтересам з урахуванням медичних показань та протипоказань до подальшої трудової діяльності. Забезпечення права інвалідів на освіту та заходи щодо реалізації цього права передбачено також в основному міжнародному документі щодо інвалідів – Конвенції ООН про права інвалідів (ст. 24) [4].

Суттєвими новаціями подальшого становлення та більш детального урегулювання права на освіту осіб з інвалідністю відбувається з поетапним становленням інклюзивного навчання та його нормативного закріплення в контексті реалізації ключових положень Конвенції ООН про права інвалідів.

Відповідно до ст. 24 Закону України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні», за інших рівних умов переважне право на зарахування до вищих навчальних закладів I-IV рівнів акредитації та професійно-технічних навчальних закладів мають інваліди. Окрім того, згідно з Умовами прийому до вищих навчальних закладів України, затверджених наказом МОН України, зараховуються поза конкурсом інваліди I та II груп та діти-інваліди віком до 18 років, яким не протипоказане навчання за обраним напрямом (спеціальністю).

Поряд з цим Міністерство охорони здоров'я України за погодженням з МОН України в межах спільного наказу затверджено Інструкцію про звільнення від проходження державної підсумкової атестації учнів (вихованців) загальноосвітніх навчальних закладів за станом здоров'я від 18 лютого 2013 р. № 288/22820 [5].

У межах адаптації освітнього простору до потреб осіб з інвалідністю відбувається поступове пристосування проведення процедури зовнішнього незалежного оцінювання та вступних іспитів для осіб, які мають певні захворювання та/або патологічні стани, інвалідність. Так наказом Міністерства освіти і науки України, Міністерства охорони здоров'я України від 29 серпня 2016 року № 1027/900 «Деякі питання участі в зовнішньому незалежному оцінюванні та вступних іспитах осіб, які мають певні захворювання та/або патологічні стани, інвалідність» [5] здійснюється забезпечення права на вищу освіту осіб, які мають певні захворювання та/або

патологічні стани, інвалідність, а також впроваджується унормування питань їх участі в зовнішньому незалежному оцінюванні та вступних іспитах.

Цим наказом затверджено Перелік захворювань та патологічних станів, що можуть бути перешкодою для проходження зовнішнього незалежного оцінювання; Перелік особливих (спеціальних) умов, що створюються для осіб з особливими освітніми потребами в пунктах проведення зовнішнього незалежного оцінювання; форму первинної облікової документації № 086-3/о «Медичний висновок про створення особливих (спеціальних) умов для проходження зовнішнього незалежного оцінювання» та інструкцію щодо її заповнення; Порядок видачі та обліку форми первинної облікової документації № 086-3/о «Медичний висновок про створення особливих (спеціальних) умов для проходження зовнішнього незалежного оцінювання».

Поряд з цим ключових обертів розвиток інклюзивної освіти набирає з внесенням відповідних змін до базових законодавчих актів про освіту в частині уточнення понятійного апарату, визначення ключових зобов'язань освітніх закладів по пристосуванню інфраструктури до потреб осіб з інвалідністю, підготовці висококваліфікованих кадрів та відповідного навчально-методичного забезпечення навчального закладу.

Так, 23 травня 2017 року № 2053-VIII Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про освіту» щодо особливостей доступу осіб з особливими освітніми потребами до освітніх послуг» на законодавчому рівні було визначено поняття: «Інклюзивне навчання - це система освітніх послуг, що забезпечує реалізацію права на освіту осіб з особливими освітніми потребами, а також їх соціалізацію та інтеграцію в суспільство. Психолого-педагогічна, корекційно-розвиткова та інша допомога особам з особливими освітніми потребами в системі освіти надається у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України, з урахуванням їхніх потреб, визначених в індивідуальній програмі розвитку особи з особливими освітніми потребами» [6].

Внесення відповідних змін потребувало узгодити вживану до цього в межах нормативно-правових актів термінологію «інвалід», «особа з інвалідністю», «особа з обмеженими фізичними можливостями» тощо.

Це пояснюється тим, що в межах міжнародно-правових актів поняття «інвалід» (від лат. *invalidus* – безсилий, немічний) вперше розкривається у Декларації про права інвалідів, проголошеної ООН 09.12.1975 [7]: це будь-яка особа, що не може самостійно повністю або частково забезпечити потреби нормального особистого та соціального життя через фізичні або розумові вади, які особа має від народження чи набуті.

На сьогодні Конвенція про права інвалідів, прийнята на 61 сесії Генеральної Асамблеї ООН від 13.12.2006 [8], визначає, що інвалід – це людина з порушеннями здоров'я, що заважає її ефективній участі в житті суспільства нарівні з іншими. Водночас зі змісту Конвенції про професійну реабілітацію та зайнятість інвалідів № 159, ухваленої Міжнародною організацією праці 20.06.1983 [9], випливає, що інвалід – особа, можливості якої отримувати, зберігати відповідну роботу та просуватися по службі значно обмежені у зв'язку з належним чином підтвердженою фізичною чи розумовою вадою.

Отже, основною ознакою інвалідів слід визнавати офіційно підтверджений органами державної влади стійкий розлад здоров'я, який не дає можливості повноцінно реалізувати своє право на працю. Однак це твердження не може вважатися загальноприйнятним, оскільки не розкриває вповні зміст поняття «інвалід», обмежуючись винятково економічними критеріями.

Чинним вітчизняним законодавством (закони України «Про реабілітацію інвалідів в Україні» [10] та «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» [11]) вироблено узагальнену позицію, згідно з якою інвалід – особа зі стійким розладом функцій організму, що при взаємодії із зовнішнім середовищем може призводити до обмеження її життєдіяльності, внаслідок чого держава зобов'язана створити умови для реалізації її прав нарівні з іншими громадянами та забезпечити їй соціальний захист.

Однак інвалідність не слід відносити до розряду суто медичних явищ, хоча цей фактор і є домінуючим. Питання інвалідності стало предметом досліджень не лише лікарів, фізіологів і науковців, що розкривають механізми різних патологій, які призводять до інвалідності, але й психологів, соціологів, педагогів, соціальних працівників, де з урахуванням міжнародної практики відбувається заміна терміна «інвалід» на більш прийнятне поняття «особа з інвалідністю».

Порівняльний аналіз вітчизняних та європейських підходів до тлумачення поняття «інвалід», дає підстави зробити висновок, що в законодавстві та спеціальній літературі вживається неоднозначна термінологія на позначення осіб з інвалідністю, у зв'язку з чим у межах низки досліджень, здебільшого, вжито усталену в міжнародних та вітчизняних нормативно-правових актах правову категорію «інвалід», яка визначена в Конвенції про права інвалідів ООН та інших міжнародних і вітчизняних нормативно-правових актах.

Проте світова спільнота вбачає один із шляхів формування правильного ставлення до осіб із функціональними обмеженнями і сприйняття їх у суспільстві у використанні більш прийнятної, ніж інвалід, терміна відносно них. На сьогодні в Україні законодавець розглядає питання щодо заміни у нормативно-правових актах поняття «інвалід» на більш коректне з урахуванням світової практики та з метою зміни ставлення суспільства до цієї категорії осіб – «особи з особливими потребами». Ми підтримуємо зазначений погляд, щодо зміни усталеного у суспільстві поняття «інвалід», яке буде

узгоджено у нормативно-правових актах. Проте вбачаємо за необхідність визначити єдине вживання та трактування зазначеної дефініції.

Це свідчить насамперед про те, що відчизняне законодавство неоднозначно використовує вживану термінологію у нормативно-правових актах, керуючись специфікою відповідних сфер правового регулювання.

Як приклад, в межах будівельного законодавства використовується терміни «особи з обмеженими можливостями», «особи з обмеженими фізичними можливостями», «маломобільні групи». У свою чергу медичне законодавство виокремлює «особи з обмеженими функціональними можливостями», «особи з вадами розвитку», «особи з психічними розладами».

У межах освітнього законодавства на сьогодні запроваджений термін особа з особливими освітніми потребами як особу, яка потребує додаткової постійної чи тимчасової підтримки в освітньому процесі з метою забезпечення права на освіту, сприяння розвитку особистості, поліпшення стану здоров'я та якості життя, підвищення рівня участі у житті громади [6].

Таким чином, в межах кожної сфери чи галузі правового регулювання нав'язується своє визначення та тлумачення зазначеного поняття.

З урахуванням особливих освітніх потреб відбувається корегування індивідуальної програми розвитку особи з особливими освітніми потребами, що залежить від стану здоров'я, освітніх здібностей, патології, нозології захворювання.

Зазначений документ, індивідуальна програма розвитку особи з особливими освітніми потребами, повинна забезпечити індивідуалізацію навчання особи з особливими освітніми потребами, визначити перелік необхідних психолого-педагогічних, корекційно-розвиткових та інших послуг і засобів для розвитку дитини, який повинен бути розроблений групою фахівців з обов'язковим залученням батьків чи інших законних представників дитини.

Поряд з цим з метою реалізації індивідуальної програми розвитку особи з особливими освітніми потребами, в межах загальноосвітнього навчального закладу повинно бути передбачено:

- 1) створення вечірніх (змін) школи, інклюзивні та/або спеціальні класи для навчання осіб з особливими освітніми потребами, а також класи, групи з очною, заочною, дистанційною формами навчання при загальноосвітніх школах;
- 2) створення інклюзивних та/або спеціальних класів для навчання осіб з особливими освітніми потребами;
- 3) професійна підготовка або перепідготовка осіб з особливими освітніми потребами.

Висновки. Таким чином, впровадження зазначених освітніх змін спрямовано на реалізацію ключових положень Конвенції ООН про права інвалідів в частині покладання обов'язку на національні публічні адміністрації забезпечити, щоб [8]: а) особи з інвалідністю не виключалися через інвалідність із системи загальної освіти, а діти з інвалідністю - із системи безплатної та обов'язкової початкової або середньої освіти; б) особи з інвалідністю мали нарівні з іншими доступ до інклюзивної, якісної та безплатної початкової й середньої освіти в місцях свого проживання; в) забезпечувалося розумне пристосування, що враховує індивідуальні потреби; г) особи з інвалідністю отримували всередині системи загальної освіти необхідну підтримку для полегшення їхнього ефективного навчання; д) в умовах, які максимально сприяють засвоєнню знань і соціальному розвитку, відповідно до мети повного охоплення, вживались ефективні заходи з організації індивідуалізованої підтримки.

Поряд з цим спеціалісти, які забезпечують освітній процес, повинні впроваджувати новітні освітні технології, які будуть сприяють засвоєнню абетки Брайля, альтернативних шрифтів, підсилювальні альтернативних методів навчання, способів і форматів спілкування, а також навичок орієнтації та мобільності у напрямі адаптації у суспільство та підтримці з боку однолітків.

Навчальний процес повинен бути побудований та спрямований на сприйняття та засвоєння жестової мови та заохочення мовної самобутності глухих. Поряд з цим освітня політика повинна бути спрямована на забезпечення того, щоб навчання осіб, зокрема дітей, які є сліпими, глухими чи сліпоглухими, здійснювалося з допомогою найбільш підходящих для особи з інвалідністю мов, методів і способів спілкування і в обстановці, яка максимально сприяє засвоєнню знань і соціальному розвитку.

Усі зазначені освітні заходи спрямовані на більш швидке адаптування та пристосування освітнього середовища до потреби особи з особливими освітніми потребами.

Список використаних джерел:

1. Про проголошення незалежності України: Постанова Верховної Ради Української РСР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://gska2.rada.gov.ua/>.
2. Соболь Є.Ю. Діяльність органів публічної влади щодо реалізації та захисту прав та свобод інвалідів: адміністративно-правова теорія та практика: дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.07 / Є. Ю. Соболь. – Запоріжжя, 2015. – 546 с.
3. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 26 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
4. Забезпечення права інвалідів на освіту // Персонал плюс. – 2009. – № 5 (307). – 5-11 лютого.

5. Інструкцію про звільнення від проходження державної підсумкової атестації учнів (вихованців) загальноосвітніх навчальних закладів за станом здоров'я: Наказ Міністерства охорона здоров'я України та Міністерства освіти та науки України від 18 лютого 2013 р. № 288/2282.

6. Про внесення змін до Закону України «Про освіту» щодо особливостей доступу осіб з особливими освітніми потребами до освітніх послуг: Закон України від 23 травня 2017 року № 2053-VIII.

7. Декларація о правах інвалідів 9 декабля 1975 г. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_117.

8. Конвенція про права інвалідів від 13.12.2006 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_g71.

9. Конвенція про професійну реабілітацію та зайнятість інвалідів № 159 від 20.06.1983 // Офіційний вісник України. – 2010. – № 17. – Ст. 799.

10. Про реабілітацію інвалідів в Україні : Закон України від 06.10.2005 № 2961-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 2-3. – Ст. 36.

11. Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні : Закон України від 21.03.1991 № 875-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 21. – Ст. 252.

Стаття надійшла до редакції 14.11.2017

УДК 349.2

Штепенко Володимир Миколайович
*аспірант кафедри державно-правових дисциплін
та адміністративного права
Центральноукраїнського державного педагогічного
університету імені Володимира Винниченка*

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ

У статті досліджується правове регулювання трудових відносин в Україні. Проаналізовано проект Трудового кодексу у порівнянні з Кодексом законів про працю України. Наголошено, про необхідність прийняття Трудового кодексу України, у зв'язку з тим, що на сьогодні існує велике розмаїття нормативно-правових актів, які регулюють трудові відносини, суперечливість між окремими нормами в них, спричиняють порушення прав і свобод людини і громадянина.

Ключові слова: трудові відносини, правове регулювання, права людини, трудова діяльність, заробітна плата, робочий час.

Shtepenko V. N. LEGAL REGULATION LABOR RELATIONS IN UKRAINE

The article deals with the legal regulation of labor relations in Ukraine. The draft Labor Code is analyzed in comparison with the Labor Code of Ukraine. The necessity of adoption of the Labor Code of Ukraine has been emphasized due to the fact that today there is a large variety of normative legal acts that regulate labor relations, contradictions between individual norms in them, cause violation of human and citizens' rights and freedoms.

It is noted that the state should create the necessary conditions for the full exercise by citizens of the right to work, guarantee equal opportunities in the choice of profession and kind of work, implement programs for vocational education, training and retraining in accordance with public needs.

Key words: labor relations, legal regulation, human rights, labor activity, wages, working hours.

Постановка проблеми. Конституція України визнала людину, її права і свободи, життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави, утвердження та забезпечення яких є її головним обов'язком.

Основоположними та невід'ємними правами людини є право на працю, на вільний вибір професії і свободу творчості, на справедливу винагороду, на безпечні умови праці, на захист від безробіття. Чинне законодавство України закріплює принцип свободи праці відповідно до Загальної декларації прав людини, затвердженої Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 р., і вся нормативно-правова база, що регламентує використання праці, має бути приведена у відповідність до загальноновизнаних міжнародних стандартів у сфері трудової діяльності.

В умовах радикальних змін економічних, соціальних та політичних засад українського суспільства особливої актуальності набуває проблема правового регулювання трудових відносин, розвиток і реалізація яких гальмується суперечливістю багатьох правових норм, наявністю економічної і політичної